Historical Jewish Press (JPress) of the NLI & TAU

חיים באר

האוניברסיטאות שלי

„גם קושניר סוגר את החנות" — זה הרינה במחנה.

חנות הספרים הקטנה שבאבן־ובירול (ת ציי־לין סמוך לקולנוע „גת", היתה בשביל יום סיבה מספקת לקום ולצאת מביתם ולהיזרק אל הרחובות התורכיים של עירם. אוצר־הספרים העש להמעודכן ובראש וראשונה המבורר והמו"ס הי ברזי סחורתו — כללו־של־דבר אותו משהו בי־גושש המכונה אווירה־של־חרבות. חרבות המתעת כי־התרסה כנגד כל הסתי והמאוס שמסביב משכו לכאן כל מי שהספר הוא ביסוד עולמו.וכשיו, כשגם קושניר סוגר את החנות. דומה שיאביב נעשית, עוד יותר מבעבר, להמשכו של רחוב הראשי של רמלה.

בני־אדם עמלים למצוא מודד איבייקטיבי לידת הרמה התרבותית של חברתם. צריכת־הסבון־מש־תת־השיניים היא לדעת רבים מודד הסר־לת; אחרים גורסים לעומת זאת, כי קצב הקמת־של בתי־ספר ובתי־חולים הוא המודד האידיאלי. יצ, ככמה מידידי, השתשענו בקביעה כי חנויות ספ־רים ומספרן ביחס לאוכלוסיה הם שיא־השיאים־ל המדידה. לא, אל תיכהלו, סגירת חנותו של קושי עדיין אינה מעידה על ירידת רמתנו הת־בות הנה, בצפון נפתחו חנויות־ספרים רחבות־ידי ובדרום ובפרברים נפתחו בוקי־שוקים. עד כאן ה כשורה. ואף־על־פי־כן, לא החנויות הממוגות, הנ רופדות בשטיחים מקיר לקיר, המצויידות בכיסאות רקע רוגעת כמו בסופרמרקטים יבלולים (לעידת ההטלה) והמאוכלסות בחבניות יפות כדיילות־אויר, ולא המחסנים שבהם נמכרים הספרים בעודפי־יצוא וכאופנה מן העונה שעברה, לא באלה ולא באלה אין תמורה לחנות־הספרים הקלאסית ההולכת ונע־למת מחיינו, שון של קושניר, היא ללא ספק אחד מפריטיה האחרונים.

חנויות־ספרים ממין זה, שהיו בירושלים בשנות ה־50 וה־60, היו, אם לעשות שימוש במטבע ששבע גורקי, האוניברסיטאות שלי. כאן, באמצע הדרך שבין רשות־היחיד המכוסה והלא־חדירה של היוצר וההוקר, לבין הפרהסיה המכופחרת והצוננת של מדפי־הספריות ואולמי־הרצאות האוניברסיטאיים; כאן, במקום שרשות הרבים של הקונים תחובה ברשות הפרט של המו"ס, כאן תשתי, בימים שהלב מרגיש והנפש חפצה, את רטט נשמתה של התרבות.

מבחינה זו אני במידה לא מבוטלת בן חדור הראשון לשיעבוד והאחרון לגאולה.

*

את שתי חנויות הספרים החשובות של ירושלים, את חנותו של ר' מיכל רבינוביץ ואת חנותם של האדונים גמברגר והרמן, לא זכיתי להכיר.

חנותו של ר' מיכל רבינוביץ נהרסה בשנות ה־40 בפיצוץ שהיה ברחוב בן־יהודה, ור' מיכל עצמו נפטר זמן־מה לאחר־מכן. אבל את הגעגועים הבלתי־פוסקים של כל אוהבי הספרים לאותו למדן מופלג וחריף, שחידושיו וחידודיו עברו מפה לאוזן, ועל „הדרום" שלו — כך כינה את חנותו על שום דברי התלמוד שכל הרוצה להחכים ידרים — שמעתי כל אימת שהזדמנתי לחנויות הספרים האחרות. ומיד הופעתעתי מחדש שבעלי־החנויות לא רק שאינם מקפידים שמדברים אצלם בשבחו של מתחרה, אלא שהם הי מוסיפים ומדברים בשבחו ואומרים, כי אם היתה אי־פעם חנות ספרים ראויה לשמה בירו־שלים היתה זו חנותו של ר' מיכל. ואז הין נאנחים עליו שהלך לעולמו ולא הנית אחריו כלום.

את אווירתה של אותה חנות מופלאה היטיב לתאר עגנון ברשימה שכתב לזכרו של ר' מיכל: „תמה אני אם היה בירושלים ב"ת בינוס לגדולי תורה כחנותו של ר' מיכל רבינוביץ, שבה היינו מוצאים חריפי ירושלים. מפני הלמדנים לא מצא לו כל אדם שבא לקנות לו ספר מקום בחנות הספרים והיה נשמט ויצא. הגיעו הדברים שאפילו מאותם שהיו רגילים אצלו בשהיו מבקשים לקנות ספר היו הולכים אצל מוכר־ספרים אחר, שכבר הרגילו עצמם שבאים אצל ר' מיכל רבינוביץ לשם שיחה של תורה שניתנה בחינם, ולא לשם ספרים של תורה שמבקשים עליהם ממון" („מעצמי אל עצמי", עמ' 214).

את חנות הספרים במברגר והרמן לא זכיתי להכיר משום שלנערים כמוני לא ניתנה שם דרי־סת רגל. פעם אחר פעם הייתי הורס אל החנות, והלבלר היה דוחה אותי ואומר שאין הם מזכרים ספרי לימוד. כשהייתי מתעקש ואומר שאני יודע במה עוסקים ספריו, היה אומר שאין לי באמתחתי די כסף. כך הייתי עובר ברחוב הסולל, ומציץ מבעד לזכוכית המאובקת, ומחביבן בעיניים כלות המלומדים העומדים, משקפיהם על מצחיהם, והם ומנים פניהם בספר ישן. את המראות ראיתי ת ריחו של המקום למדתי שנים רבות לאחר־ן בקראי ב„שירה" של עגנון: „בא לו ריח הספ־ם הישנים לפיו, ריח של אבק של נייר ישן, עור, של בד עם תוספת ריח של כל הדורות שמשו בספרים. הפסחו הרוח שתופסת כל מאסף־סים בכניסתם לבית־מסחר ספרים עתיקים, דע היא לרוח של כמיהה והופכת לרוח תאווה ש בכל הספרים שבעולם למלאותה".

ם, משער אני לעצמי, היו בניחים לי לה־כנס — כל חנותם של במברגר את והרמן כלתה מן העת, הספרים, כך מספרים, נדדו להם ככל הנר לספריית הוואתיקן שברומא.

*

מגל אני איפוא, כמו שאומר עגנון, לחנויותיהם של ר' מיכל רבינוביץ ושל במברגר את והרמן, שלא יתי בהן, ופונה אל חנותו של ר' אברהם רובינשטיין — שהיתה בקצה רחוב מאה־שערים, סמוך לשחנת־הקמה הגדולה שנהרסה ועתה ניצבת במקומה ישיבתם של חסידי ברסלב מול כתי ניטין — מקום שבו ביליתי מאז וגיגה בר־המצוה שלי ועד יום־חורפתי יותר מבכל מקום אחר.

חנותו ההשוכה, שרק פתח צר לה אל הרחוב היתה קרויה „האור", והעיד על כך שלט פח מרובע שאותיות סת"ם השתורות שלו כבר נמחקו מרוב גש מים ושמש. ר' אברהם עצמו הי־ד דמות דיקנסית הוא ישב מקופל בתוך עצמו מאחורי הדלפק עמוס הספרים וכל ראשו היה נראה. הוא סילסל בל הרף בפאותיו, שהיו רטובות מזיעה או מטבילה מצץ סוכריות מנטה ושיניו הקטנות והעכורות כאי־ל שאלו את בעליהן מה הוא עושה כאן בעמק־הבכא הזה. הוא חיבב אותי מן היום הראשון ואהב להש תעשע אתי במעשי קונדס. מעשי־קונדס של תלמיד תכם. פעם אחת הציב בפני היבת־עץ גדושת ספרים שקנה אותה באותו יום, ואמר, שאם אוכל להצביע על הספר היקר ביותר המצוי בערימה הוא יתנו לי במתנה. עד היום שמורה בספרייתי „מרכבו שלמה", שהוציא לאור הא' שלמה מוסאיוב בשנה „הבישו בהמרכבה שלמה" לפ"ק כהוכחה לתחרוו הנפלאה ביותר שבה נטלתי חלק מעודי.

באחד מביקורי כרע בפינת החנות איש בחליפ ובמגבעת שנראה כסוחר אמיד. בן־תורה, שיצ בדימוס והוא שב עתה בערוב ימיו אל אהבת נעו ריו. למשמע שיחתנו הערנית ביידיש ירושלמיו התרומם הזר ממקומו ושאל אותי מי אני. השבח לו. שאל אותי מי אבי. השבתי לו כך הלך וחקו אותי לשמותיהם של אבות אבותי. כאשר הגעת לר' ישראל משקלוב, שהיה זכ סבה של סבתי אמרתי לו שכפי שר' ישראל משקיב כותב בהקדמה ל„פאת השולחן" הוא בנו של ר' שמואל. בנו של ר' עזריאל, בנו של ר' משה ברכה. בנו של ר' מגחב מגדל אב בית־דין ור"מ בכל מדינות רוסיה. ומי היה אביו של ר' מנחם מגדל אב בית־דין ור"מ בכל מ"יינות רוסיה שאל הזר. משבתי בכתפי ר

אמרתי שאיני יודע, הציץ בי ואמר, כי אדם חייב לדעת את שלשלת ייחוסו לפחות עד אדם הראשון. כשנפרד הזר לשלום ונעלם מעבר לפינה, אמר ר' אברהם שאינני צריך להתרגש יתר על המידה מבדי־הות גליצאיות, ושאל אותי אם אני יודע מי האיש. היה זה עגנון.

*

חנויות אחרות מערבה, מול ביתי־המרקחת של שר' שלום דייטש — שאם אינני טועה, דמות עמד, לנגד עיניו של דוד שחר בבואו לשרטט את דיוקנו של הרוקח המבקש להביא גאולה לעולם — היתה חנות הספרים של שיינברגר, אחיו של ר' שעיה שיינברגר „שר החרוז" המנות של נטורי־קרתא.

שיינברגר — יהודי ארמוני שהלבין — בהלאם זהוב־שחור ובפיאות פרועות — ישב במרכז חנותו. שלא היו בה לא מדפים ולא שולחנות. מקף משו־כות־משוכות של ספרים, כדוגרת זו הישבת על אפרוחיה. הוא לא הניח לאיש לחיכנס לחנותו, ומן הפתח היית צריך לזעוק לו את מבוקשך.

בדרך כלל מיעט למכור. אולם לעתים, לאחר שהייתי מופיע מסופר — ללא הבלורית המחוצפת של החילוניים — היה מתרצה לי, ולאחר שהיה חוקר ודורש אם אמנם שומר אני שבת ואם אמנם מביא אני תפילין, היה שולף ספר מתוך אחת הערי־מות ואומר כי את הספר הזה מעוניין הוא למכור היום. על־פי־רוב היו ברשותו ספרים מדפיסי ירו־שלים הראשונים וכתביי־יד בחולדות הישוב הישן — היודע מישהו מה עלה בגורלם?

הרחוב שתחילתו בין בתי אונגרין מזה ובית־החולים האיטלקי מזה, התנהל לאורך קירותיה של שכונת מאה־שערים, עד שיצא למרחב סמוך לש־כונת התימנים נחלת־צבי. שערי־פינה יבתי ואר־שה הסתתיים בפתח שכונת גאולה. רחוב זה היה בשבילי רחוב חנויות הספרים. שוב ושוב הלכתי לאורכו. אוסף מציאות ומביאן הביתה ומחביאן בארון־התשמ עד עבור זעם, ולעת לילה, כשהורי עלו על משכבם, הייתי מכניסן הביתה.

על־פני חנותו של אדון שרייבר — שבצלעה הצפון־מערבית של שכונת מאה־שערים מול בית־הכנסת המלבי"ם, מקום שבסוף המאה הקודמת היתה חנותו של גרמני, מורה בבית־היתומים שנלר ששמו יצא לדראון לאחר שרצח צעיר תימני במכות מגלב — הייתי מדלג.

חנותו של שרייבר היתה מהרנית מדי לטעמי. תערובת משונה של ספרי קודש וספרי חול, ותשי מישי קדושה לתיירים ותמונות של רביים גדולי ישראל לתלייה בסוכה. נעדרת היתה אותה אשיגה שאיפיינה את החנויות האחרות. למרות שלעתים יכול היית למצוא על מדפיה ספרים נדירים שבעלי החנות לא ידעו את טיבם.

(המשך בעמ' 25)